

KIBERBULLING JINOYATLARINING KRIMINALISTIK TAVSIFI VA ULARNI ANIQLASH MUAMMOLARI

Tulanboyeva Adiba Alijon qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti,
Sud hokimiyati, advokatura va huquqni muhofaza
qiluvchi organlar shoʻbasi oʻqituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18471804>

Annotatsiya. Ushbu tezis raqamli platformalarda shaxsning shaʼni, qadr-qimmati va ruhiy daxlsizligiga tajovuz qiluvchi noqonuniy xatti-harakatlarni, jumladan kiberbulling holatlarini ilmiy jihatdan yoritishga bagʻishlangan. Mazkur turdagi huquqbuzarliklar koʻpincha yashirin identifikatsiya, takroriy bosim va axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali sodir etilishi bilan ajralib turadi. Kiberbullingni fosh etish va unga huquqiy baho berish jarayonida elektron axborot manbalarini aniqlash, saqlash va baholash muhim ahamiyat kasb etib, bu esa tergov organlaridan kriminalistik usullar hamda zamonaviy texnik koʻnikmalarga ega boʻlishni talab qiladi. Tadqiqotda kiberbulling jinoyatlarini aniqlashdagi muammolar, elektron dalillar bilan ishlash, jinoyatchini identifikatsiya qilish va jabrlanuvchi himoyasini taʼminlash masalalari yoritiladi. Shuningdek, xorijiy tajriba va amaliyot misollariga tayanib, mazkur jinoyatlarni tergov qilish samaradorligini oshirishga qaratilgan tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit soʻzlar: kiberbulling, raqamli muhit, shaʼn va qadr-qimmat, haqorat, elektron dalillar, ijtimoiy tarmoqlar, kriminalistika, jinoyat protsessi, tergov metodikasi.

KIRISH

Kiberbulling jinoyatlarining kriminalistik tavsifi ularning sodir etilish usullari, jinoyat subyektlarining xatti-harakatlari, elektron axborot manbalari hamda dalillarning oʻziga xosligi bilan belgilanadi. Bunday jinoyatlarda anonim akkauntlardan foydalanish, axborotni tezkor tarqatish va raqamli izlarning oʻzgaruvchanligi ularni aniqlash va isbotlash jarayonini murakkablashtiradi. Natijada tergov amaliyotida elektron dalillarni aniqlash, mustahkamlash va protsessual jihatdan toʻgʻri rasmiylashtirish bilan bogʻliq muammolar yuzaga kelmoqda.

Kiberbulling – bu onlayn muhitda shaxsga nisbatan tizimli ravishda tahqirlash, haqorat qilish, kamsitish yoki qoʻrqitish faoliyatidir. U anʼanaviy haqorat va tuhmat jinoyatlaridan farqli ravishda, anonimlik, axborotning tez tarqalishi va davomiy xarakteri bilan ajralib turadi. Shu bois, kiberbulling jinoyatlarining kriminalistik tavsifi, ularning xususiyatlari va aniqlash mexanizmlari odatiy jinoyatlarni tergov qilishdan tubdan farq qiladi.

Kiberbulling hodisasi nafaqat voyaga yetmaganlar va yoshlar oʻrtasida keng tarqalgan, balki u shaxsning ruhiy holatiga, ijtimoiy obroʻsiga va hatto kasbiy faoliyatiga jiddiy salbiy taʼsir koʻrsatadi. Shu nuqtayi nazardan, kiberbulling jinoyatlarining kriminalistik tavsifini aniqlash va ularni tergov qilishdagi muammolarni oʻrganish ilmiy jihatdan dolzarb vazifa hisoblanadi.

Mazkur tezisda kiberbulling jinoyatlarining kriminalistik tavsifi, ularni aniqlash va tergov qilishdagi asosiy muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, kiberbulling jinoyatlarini tergov qilishda elektron dalillarni yigʻish, saqlash va protsessual rasmiylashtirishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar ham yoritiladi.

Ushbu masalalarni o'rganish orqali raqamli muhitda sha'n va qadr-qimmatga qarshi jinoyatlarni samarali aniqlash va tergov qilish imkoniyatlari ilmiy jihatdan mustahkamlanadi.

ASOSIY QISM

Kiberbulling jinoyatlarini kriminalistik nuqtai nazardan o'rganish, ularning sodir etilish mexanizmini, xususiyatlarini va aniqlash usullarini tushunish bilan boshlanadi. Raqamli muhitda sodir etilgan tahqirlar, haqoratlar va kamsitishlar odatiy jinoyatlardan farqli o'laroq, asosan elektron vositalar orqali amalga oshiriladi. Bu esa jinoyatchining shaxsini aniqlash, jinoyat vaqtini va joyini belgilash, hamda dalillarni yig'ish jarayonlarini murakkablashtiradi.

Elektron dalillar kiberbulling jinoyatlarini aniqlashda asosiy vosita hisoblanadi.

Ularga ijtimoiy tarmoqlardagi yozishmalar, postlar, rasm va video materiallar, server loglari, IP-manzillar va foydalanuvchi akkauntlari kiradi. Biroq, amaliyotda bu dalillarni to'plashda bir qator murakkabliklar mavjud. Masalan, server loglarini olish ko'pincha platformaning yurisdiksiyasiga bog'liq bo'lib, xorijiy davlatlar bilan hamkorlikni talab qiladi. Shu bilan birga, elektron dalillar tez o'chirilishi yoki o'zgartirilishi mumkinligi sababli, ularni himoya qilish va protsessual rasmiylashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kiberbulling jinoyatlarini aniqlashda shaxsni identifikatsiya qilish ham alohida muammo hisoblanadi. Jinoyatchilar ko'pincha anonim akkauntlardan foydalanadi, VPN va boshqa texnologiyalar orqali o'z izlarini yashiradi. Natijada, tergovchi maxsus texnik vositalar, raqamli kriminalistika metodlari va ekspertlarning yordami orqali jinoyatchini aniqlashga majbur bo'ladi. Shu jihatdan kiberbulling jinoyatlarini tergov qilish maxsus bilim va texnik tayyorgarlikni talab qiladigan murakkab faoliyatga aylanadi.

Bundan tashqari, kiberbulling jinoyatlari ijtimoiy va psixologik oqibatlar bilan bog'liq bo'lib, jabrlanuvchining ruhiy holati, shaxsiy hayoti va obro'si sezilarli darajada zarar ko'rishi mumkin. Tergov jarayonida jabrlanuvchi himoyasini ta'minlash, ikkilamchi viktimizatsiyani oldini olish va shaxsiy ma'lumotlarning daxlsizligini saqlash zarur. Bu esa protsessual yondashuvlarni maxsus tartibda qo'llashni talab qiladi.

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, kiberbulling jinoyatlarini aniqlash va tergov qilishda standartlashtirilgan metodik tavsiyalar, elektron dalillarni yig'ish bo'yicha aniq protokollar va platformalar bilan hamkorlik mexanizmlari samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Shu tajribani milliy amaliyotga moslashtirish, elektron dalillarni himoya qilish va tergov jarayonini optimallashtirish bugungi kunda ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Umuman olganda, kiberbulling jinoyatlari raqamli muhit sharoitida sodir etilishi, anonimlik, tizimli xarakter va elektron dalillar bilan bog'liq murakkabliklar tufayli kriminalistik jihatdan o'rganilishi lozim bo'lgan maxsus kategoriyaga kiradi. Kiberbullingni aniqlash, tergov qilish va isbotlash jarayonida yuqoridagi xususiyatlarni hisobga olgan holda maxsus kriminalistik yondashuvlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish, raqamli muhitda shaxs sha'ni va qadr-qimmatini samarali himoya qilish imkonini beradi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, kiberbulling jinoyatlarini aniqlashda asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

- Jinoyat sodir bo'lgan joy va vaqtni aniqlashdagi murakkabliklar, chunki axborot cheklanmagan auditoriyaga tarqaladi.

- Elektron dalillarni yig'ish va protsessual rasmiylashtirishdagi qiyinchiliklar, jumladan server loglari va platforma ma'lumotlarining xorijiy yurisdiksiyada joylashganligi.

- Jinoyatchini identifikatsiya qilishdagi murakkabliklar, anonim akkauntlar va texnologik vositalardan foydalanish.

- Jabrlanuvchi himoyasi va ikkilamchi viktimizatsiyaning oldini olishdagi ilmiy va protsessual talablar.

Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

- Raqamli kriminalistika va elektron dalillar bilan ishlash bo'yicha maxsus metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish.

- Xorijiy platformalar bilan xalqaro huquqiy hamkorlikni mustahkamlash.

- Tergovchilarning texnik tayyorgarligini oshirish va kiberbulling jinoyatlarini aniqlash bo'yicha treninglar tashkil etish.

- Jabrlanuvchining psixologik himoyasi va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishni ta'minlash uchun protsessual chora-tadbirlarni kuchaytirish.

Kiberbulling jinoyatlarini tergov qilishning samaradorligini oshirish, shaxs sha'ni va qadr-qimmatini raqamli muhitda himoya qilish hamda kriminalistik jihatdan mustahkam yondashuvni rivojlantirish mumkin. Ushbu tadqiqotlar, shuningdek, milliy qonunchilik va amaliyotni xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirishga ilmiy asos yaratadi.

XULOSA

Raqamli muhitda shaxs sha'ni va qadr-qimmatiga qarshi jinoyatlar, xususan kiberbulling hodisasi, o'zining texnik va ijtimoiy xususiyatlari bilan odatiy jinoyatlardan tubdan farq qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kiberbulling jinoyatlari anonimlik, tizimli xarakter va axborotning tez tarqalish imkoniyati bilan ajralib turadi. Shu sababli, ularni aniqlash, tergov qilish va isbotlash jarayoni maxsus bilim, texnik vositalar va elektron dalillarni himoya qilish bo'yicha murakkab metodlarni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Wall, D. S. (2024). *Cybercrime: The transformation of crime in the information age*. John Wiley & Sons.
2. Brenner, S. W. (2012). *Cybercrime and the law: Challenges, issues, and outcomes*. UPNE.
3. Smith, R. G. (2004). Impediments to the Successful Investigation of Transnational High Tech Crime. *Trends & Issues in Crime & Criminal Justice*, (285).
4. UNICEF. (2021). *Cyberbullying and child protection in the digital environment*. United Nations Children's Fund. <https://www.unicef.org>
5. Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., & Россинская, Е. Р. (2014). Криминалистика.